

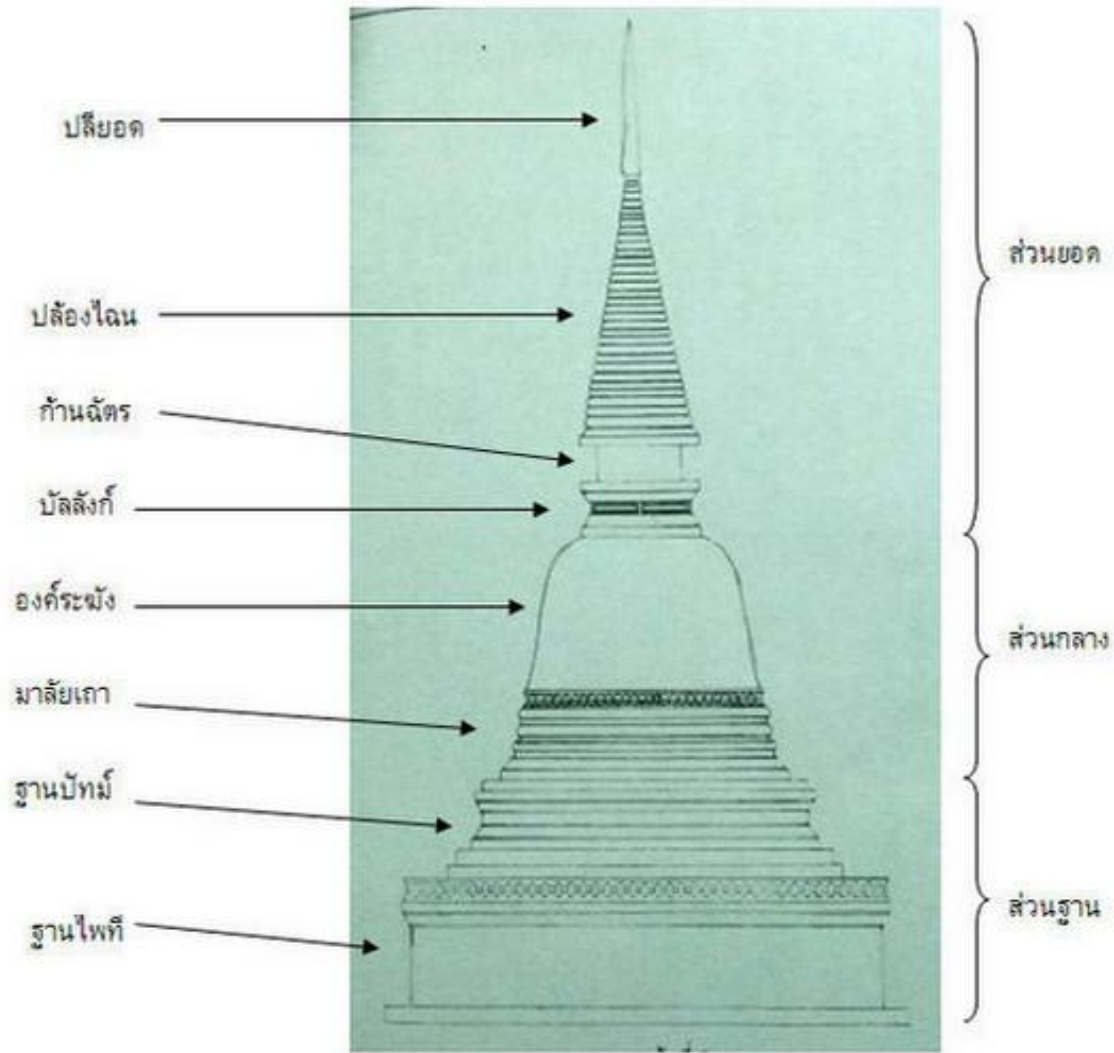
ศิลปกรรมสะท้อนความเป็นอารยชน ตอน กว่าจะเป็นเจดีย์มอญ

อรวรรณ เชื้อน้อย

เมื่อได้เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ที่มีเรื่องราวการตั้งอยู่ของคนมอญทั้งในอดีตและอาจดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน นอกจากวัฒนธรรมและประเพณี ที่ปรากฏต่อสาธารณชนแล้ว งานศิลปกรรมถือเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีอยู่จริงของกลุ่มชน ที่มีอารยธรรม ดังเช่นกลุ่มชนมอญ

ศิลปกรรมมอญที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่ปรากฏในดินแดนประเทศไทย คือ “เจดีย์” หลายต่อหลายครั้งที่มิผู้รู้มักบอกว่า “เจดีย์องค์นี้เป็นเจดีย์มอญ” ผู้เขียนมักเกิดข้อสงสัยว่าทำไม เจดีย์แบบนี้ถึงเป็นเจดีย์แบบมอญ कैาคุณอย่างไร แล้วทำไมเจดีย์ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างเนื่องในพุทธศาสนาเหมือนกัน เป็นสัญลักษณ์ของการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน จึงมีรูปร่างและรูปทรงที่ต่างกัน แล้วเจดีย์แบบไหนถึงเรียกว่า เจดีย์มอญ เหมือนหรือต่างจากเจดีย์พม่าหรือไม่ แล้วเจดีย์มอญในไทย เหมือนกับเจดีย์มอญต้นแบบหรือไม่ คำถามเหล่านี้นำมาซึ่งการศึกษาค้นคว้าในลำดับต่อไป

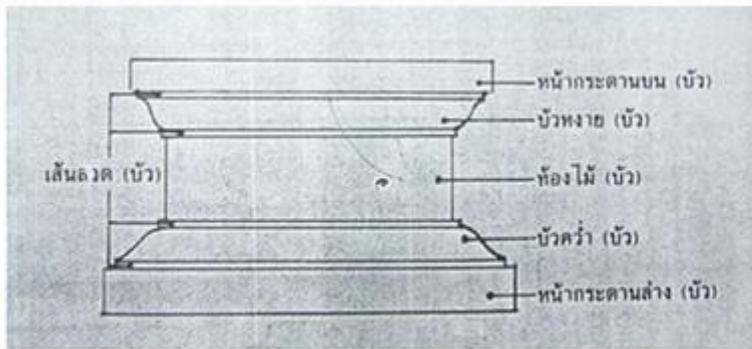
ก่อนที่จำทำความรู้จักกับเจดีย์มอญ เราต้องมาทำความรู้จักกับความหมายและองค์ประกอบของเจดีย์โดยทั่วไปก่อน “เจดีย์” ในเนื้อหาบทความนี้จะหมายถึง สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนา อันควรแก่การเคารพบูชา มีทั้งที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป หรือเพื่อเป็นที่ระลึก ซึ่งมีความหมายพ้องกับคำว่า “สถูป” ซึ่งหมายถึง สิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ ในส่วนขององค์ประกอบของเจดีย์นี้ ขอก้าวในข้างต้นนี้ว่า เจดีย์ในศิลปะไทยมีหลากหลายรูปแบบ ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง เจดีย์ทรงระฆังแบบไทย (ภาพที่ 1) ซึ่งพบเห็นได้โดยทั่วไป และมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ไม่ซับซ้อนนัก เพื่อให้เป็นที่เข้าใจโดยทั่วกันเจดีย์โดยทั่วไป มีองค์ประกอบใหญ่ 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนกลางและส่วนยอด

ภาพที่ 1 ภาพลายเส้นองค์ประกอบเจดีย์ทรงระฆัง

ส่วนฐาน (ตอนล่าง) เป็นส่วนที่รองรับองค์ประกอบ มีรูปแบบและชื่อเรียกระบุลักษณะและตำแหน่งหน้าที่แตกต่างกันออกไป ในที่นี้ขอให้ความรู้จักกับชุดฐานบัว (ฐานบัว) ซึ่งเป็นชุดฐานพื้นฐานในงานศิลปกรรมของไทย (ภาพที่ 2) คำว่า “บัว” ที่ใช้เรียกนี้ไม่ได้มีความหมายโดยตรงถึงดอกบัวที่ใช้ในการบูชาพระแต่เป็นคำศัพท์ช่างที่หมายถึง “คิ้ว” ที่ประดับเป็นแถวแนวระนาบ (แนวนอน) เรียกอย่างเป็นทางการว่า “ลวดบัว” ซึ่งมีลักษณะและชื่อเรียกที่แตกต่างออกไป ดังนี้ ชุดลวดบัวล่างสุดมีลักษณะเป็นแถบยาวที่สุด เรียกว่า “หน้ากระดานล่าง” รองรับ “บัวคว่ำ” แถบลวดบัวที่โค้งสอบขึ้นด้านบน ต่อด้วยแถบแทนสี่เหลี่ยมที่มีความกว้างมากที่สุด เรียกว่า “ท้องไม้”

รองรับ “บัวหงาย” ซึ่งเป็นแถบลวดบัวที่โค้งออกเพื่อรองรับ “หน้ากระดานบน” ระหว่างลวดบัวแต่ละระนาบจะมีแบริ่งเส้นเล็กๆ คั่นอยู่เราเรียกว่า “เส้นลวดบัว” หรือ “เส้นลวด”

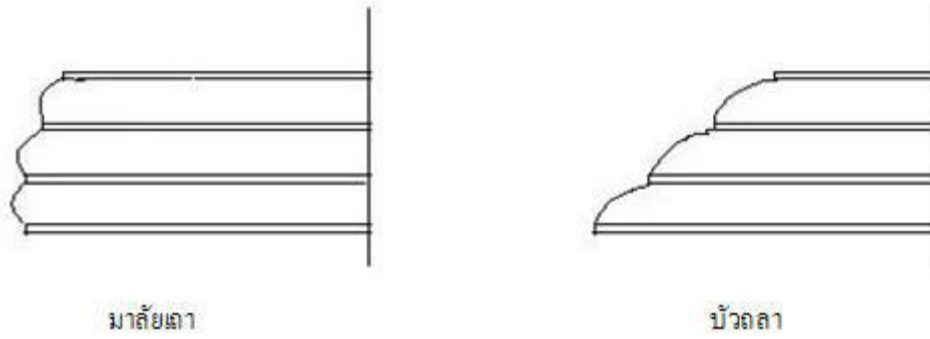

ภาพที่ 2 องค์ประกอบฐานบัว (ฐานบัว) (ฐานบัว)

นอกจากนี้ยังมีชุดฐานแบบอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งนี้ล้วนเป็นการเพิ่มเติมรายละเอียดในส่วนของการประดับที่ท้องไม้ไม่ให้ เกิดพื้นที่โล่ง เช่น ถ้าเพิ่มแถบสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่จนเกือบเต็มพื้นที่ท้องไม้ เราเรียกว่า “ฐานบัวลูกฟัก” แต่ถ้าประดับท้องไม้ด้วยแถบนูนเส้นเล็กๆ ที่มีส่วนโค้ง เรียกว่า “ฐานบัวลูกแก้ว” แต่ถ้าแถบนูนที่นำมาประดับท้องไม้ นูนเป็นสันแหลม เรียกว่า “ฐานบัวลูกแก้วออกโค้ง” และชุดฐานอีกประเภทคือ “ฐานสิงห์” เป็นการประดับส่วนล่างของฐานด้วยแถบลวดบัวที่มีรูปร่างคล้ายขาของสิงห์ ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นต้นมา

องค์ประกอบเจดีย์ ลำดับต่อไป คือ ส่วนกลาง หรือองค์เรือนธาตุ ถือเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของเจดีย์ มีลักษณะคล้ายระฆังคว่ำ จนเป็นที่มาของชื่อรูปแบบของเจดีย์ว่า “เจดีย์ทรงระฆัง” บ้างก็เรียกว่า “เจดีย์ทรงกลมฟาง” หรือ “ทรงโอคว่ำ” แล้วแต่จินตนาการของผู้พบเห็น ตัวเรือนธาตุจะตั้งอยู่บนชุดฐานอีก 1 ชั้น ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ ชุดมัลลิกา หรือ ชุดบัวถลา (ภาพที่ 3) ตามแต่ความนิยมของแต่ละศิลปะ

ชุดมัลลิกา มีลักษณะคล้ายพวงมาลัย 3 พวงวางซ้อนกัน ในทางการช่างคือการนำลวดบัวลูกแก้ว 3 ชั้นมาซ้อนกัน ชุดมัลลิกานี้เป็นที่นิยมนำมาใช้รองรับองค์ระฆังในศิลปะอยุธยา ส่วนชุดบัวถลา มีลักษณะแนวลาดเท อันเกิดจากการนำบัวคว่ำ 3 แนวมาเรียงซ้อนลดหลั่นกัน ชุดบัวถลา รองรับองค์ระฆังเป็นที่นิยมในศิลปะสุโขทัย

ภาพที่ 3 เปรียบเทียบชุดมาลัยเถากับบัวถลา

องค์ประกอบเจดีย์ลำดับสุดท้ายคือ ส่วนยอดหรือส่วนบน เป็นส่วนที่มีความเรียวแหลม ประกอบด้วย “บัลลังก์” ซึ่งเป็นการนำชุดฐานบัวย่อส่วนให้มีขนาดเล็กลง นำขึ้นไปประดับบนองค์ระฆังและรองรับส่วนบนทั้งหมด อันได้แก่ “เสาทาน” เป็นเสาเล็กๆตั้งเรียงรายบัลลังก์เพื่อรองรับน้ำหนักของ “ปล้องโฉน” ที่มีลักษณะเป็นกรวยปลายสอบ เดิมทำเป็นฉัตรซ้อนชั้น แต่คลี่คลายร่นให้ฉัตรชิดติดกันเรียงเป็นชั้นขึ้นไปด้านบน ต่อด้วยกรวยขนาดเล็กอยู่บนสุดของเจดีย์มีลักษณะคล้ายปลีกกล้วย จึงเป็นที่มาของชื่อว่า “ปลียอด”

ลักษณะที่กล่าวมาในข้างต้นเป็นองค์ประกอบของเจดีย์โดยทั่วไป เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ รูปแบบและองค์ประกอบของเจดีย์องค์ต่างๆ ในฉบับหน้าเราจะมาพิจารณาถึงลักษณะเจดีย์มอญ แบบที่เป็นมอญแท้ๆ ว่ามีลักษณะและองค์ประกอบเหมือนหรือต่างจากเจดีย์ของไทยกันอย่างไร? เจดีย์อะไรเป็นเจดีย์มอญอย่างแท้จริง? แต่อย่างไรก็ตามขอให้ท่านผู้อ่านทุกท่านทำความเข้าใจในองค์ประกอบของเจดีย์ ให้เป็นที่ประจักษ์แจ้ง อาจจะด้วยวิธีการกลับไปพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ของเจดีย์ในภาพแรกของบทความ ลองปิดคำบรรยาย แล้วทายว่าองค์ประกอบนั้นมีชื่ออะไร และอยู่ตำแหน่งใด ทั้งนี้เพื่อความสนุกสนานในการท่องอารยธรรมศิลปกรรมแบบมอญๆ ในลำดับต่อไป

เอกสารอ้างอิง

พรหมพิจิตร,พระ. พุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น.พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495.

สันติ เล็กสุขุม.เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มติชน, 2535